

2. Nogle dage efter husker jeg en bemærkelsesværdig, frygtelig forbryderisk ugerning der på stedet. I skal også læse om den, og derfor skriver jeg den nu ind i min bog.

En husherre havde en søn, en meget dannet ung mand; han udmærkede sig ved at respektere, hvad der er respekt værd, og ved ikke at promovere sig selv – kort sagt, han var, som man ville ønske ens børn blev. Hans mor var død for lang tid siden; hans far havde giftet sig igen og havde fået endnu en søn med sin nye kone. Drengen var nu godt tolv år gammel.

Men stedmoderens skønhed var større end hendes moral, og hvadenten det nu var, fordi hun var sådan selv, eller det var skæbnens vilje, at hun skulle drives til den værste af alle ugerninger – kastede hun sine øjne på sin stedsøn.

Du skal altså, min gode læser, nu berede dig på at læse en tragedie, ikke en komedie; vi stiger fra komediens fodform op på den høje kothurne! * Så længe den lille Amor var i sin spæde udvikling, kunne kvinden let undertrykke en svag rødmen og holde stand – endnu var hans kræfter jo ganske små. Men efterhånden fyldte Amor hele hendes bryst med sit brændende vanvid, han holdt hæmningsløse orgier i det, og hendes følelser svulmede – til sidst måtte hun give efter for gudens galskab; hun lagde sig syg og skjulte, hvor ondt hun havde i sjælen, med en opdigtet fysisk sygdom. Alle ved jo, at forelskelse og sygdom har de samme symptomer i ens almentilstand og ens udseende – en grim bleghed, hængeøjne, trætte ben, urolig søvn og dybe suk – jo større smerte, jo voldsommere. Man kunne have troet, også hun kun led af feberanfald – der var bare det, at hun også græd og græd. Ak, hvor lægerne dog var uvidende – om hvad det betød, at hendes puls slog sådan, at hendes farve skiftede så meget, at hendes åndedræt var anstrengt, at hun igen og igen kastede sig fra side til side på lejet! Gode guder, hvor let er diagnosen ikke – ja, måske ikke for en professionel læge, men for enhver, der er kyndig i kærlighedens drifter – når man se nogen blusse, men uden feber!

3. Hun lider for meget, kan ikke længere udholde det vanvid, hun føler, og bryder derfor endelig sin lange tavshed. Hun lader sønnen kalde – 'sønnen', et ord, hun nu gerne, om hun blot kunne, havde strøget ud for ikke at blive mindet om den skændsel, det var. Den unge mand udskyder

* Skuespillere i Grækenland og Rom havde særlige sko på, alt efter, hvad de spillede. I tragedien havde man en slags støvle, *kothurnen*, på.

ikke sin syge moders befaling, men søger straks til sovekammeret med et ansigtsudtryk præget af en alvor, der var en gammel mand værdigt. Han vil straks yde sin faders hustru, sin broders moder enhver skyldig tjeneste!

Men hun er træt efter den smertefulde tavshed og hænger endnu fast i en vis tvivl, om hun tør gå hele vejen; hvert ord, hun mente passende til det, hun nu skulle sige, forkaster hun igen, endnu vakler hendes skamfølelse og hun tøver – hvor er det dog bedst at begynde fra? Men den unge mand aner endnu ikke uråd om noget forkert og spørger med blikket rettet ærbart mod jorden af sig selv om grunden til den lidelse, hun har. Så springer hun omsider ud og nu, hvor hun har fået mulighed for at tale med ham i enrum, ulykke som det var, bryder hun ud i heftig gråd og med en snip af sin klædning ført op for øjnene taler hun med bævende stemme til ham i få ord:

“Hele årsagen, oprindelsen til den smerte, jeg føler, og lægemidlet selv, min eneste frelse er du – du og ingen anden! Dine øjne har sneget sig ind gennem mine til det inderste af min sjæl og holder nu en brand vedlige i selve marven af mine knogler – så vis dog lidt medlidenhed med mig, jeg som er døden nær på grund af dig! Lad ikke hensynet til din fader skræmme dig væk – du vil jo redde hans hustru, der ellers visselig må dø! Det er jo hans billede, jeg ser i dit ansigt, det er det, jeg holder af! Her kan du føle dig helt tryk, her kommer ingen, her har du ro til det, der *må* ske! Hvad ingen ved, det sker næsten ikke!”

4. Rystet over den ulykke, der så pludselig havde ramt ham, og oprørt i sit inderste over det, der var sket, mente den unge mand dog ikke, at situationen skulle gøres værre med en uigennemtænkt hård afvisning; bedre var det vel at lette den ved at trække tiden ud med et forsigtigt løfte. Han lover hende villigt alt, beder hende være ved godt mod og råder hende til at bruge alle sine kræfter på at komme sig, på at blive rask, indtil hans fader måtte rejse væk og der således ville være fri bane for deres nydelser.

Han fortrækker straks fra sin stedmoders syndige blik. En krise af den størrelse, mente han, krævede virkelig gode råd, og han henvendte sig straks til en gammel lærer, han kendte som en seriøs mand. Efter lang tids overvejelse fandt de ikke nogen bedre udvej end hurtigt at flygte og således unddrage sig den storm, skæbnen i sin vildskab havde kastet ham ud i.

Men kvinden kan ikke udholde selv den mindste udsættelse. Hun opdiger på en mærkelig måde en grund til, at hendes mand må ud at rejse, og overtaler ham straks til at ile ud til de fjerneste gårde, han ejer. Aldrig så snart er han væk, før hun, vanvittig af det håb, der er modnet i hendes sind, hovedkulds kræver løftet om tilfredsstillelse indfriet. Men den unge mand undgår det forfærdelige møde med snart det ene, snart det andet påskud, og endelig forstår hun på de mange forskellige beskeder, hun får, at løftet åbenlyst er blevet hende nægtet, og som et jordskred ændrer den skandaløse kærlighed sig til noget langt værre – had.

Hun tager straks en slave, hun havde med sig fra sit barndomshjem, til sin medskyldige, en modbydelig mand, i stand til alt, og meddeler ham de planer, hun troløst havde haft – og de finder ikke bedre udvej end at berøve den unge mand livet. Slynglen sendes derfor straks afsted og køber en gift, der dræber øjeblikkeligt; han blander den omhyggeligt i vin og forbereder således den uskyldige stedsøns død.

5. Men mens forbryderne diskuterer med hinanden, hvordan de bedst kan give ham giften, kommer – hvilken skæbne! – lillebroderen, den forfærdelige kvindes egen søn, netop hjem efter formiddagens skolegang; tørstig efter sin frokost finder han bægeret med vin, som giften var skjult i, og tømmer det intetanende i ét drag. Straks han har skyllet den død ned, man havde beredt hans broder, falder han åndeløs til jorden og hans pædagog * kalder med et klageskrik moderen og hele huset til – dybt bevæget af drengens pludselige endeligt. Straks forstår man sagen: drikken er den skyldige, og de tilstedeværende anklager på forskellige måder hver især hinanden for at være ansvarlige for ugerningen.

Men denne uheldssvangre kvinde, urtypen på stedmoderlig ondskab, lod sig hverken bevæge af sin søns smertefulde død, af sin samvittighed som morder, af husets ulykke, af sin mands sorg eller af den kvalfulde begravelse – hun brugte husets jammer til at få sin hævn. Hun sendte straks et ilbud afsted for at melde katastrofen til sin mand på rejsen, og da han kort efter hastigt var vendt hjem, stillede hun sig an og – hvilken ryggesløs egoisme! – anklager sin stedsøn for at have dræbt sin søn med

* En "pædagog" var den slave, der fulgte børnene, når de gik ud i byen. Ordet er græsk og betyder, ordret oversat, "børnefører".

gift. Denne løgn sagde hun endda ikke så meget, fordi drengen var kommen den død i forkøbet, der var tiltænkt hans ældre broder, men hun foregav, at den yngre broder var blevet myrdet af stedsønnen, fordi hun ikke havde villet give sig hen til en skandaløs trang, som han havde forsøgt at voldtage hende for at tilfredsstille. Disse løgne var hende dog ikke nok; hun tilføjede, at han endda truede hende med sværdet, nu da forbrydelsen var blevet opdaget.

Da vakler den ulykkelige under sorgernes brænding, ramt af begge sine sønners død. Ikke alene så han sin yngste søn begravet for sine øjne, men han vidste bestemt, at den ældste søn ville blive dømt til døden for incest og mord, og desuden drev hans elskede hustrus løgnagtige klagegråd ham til at hade sit eget afkom inderligt.

6. Næppe var ligfølget og bisættelsen overstået, før den ulykkelige gamle mand iler ind på forum, direkte fra selve begravelsen, endnu med friske tårer på kinderne og med aske i det grå hår. * Der kastede han sig grædende for byrådets fødder, greb dem om knæene og tryglede dem følelsesfuldt – uden ringeste anelse om sin onde hustrus bedrag! – om at hjælpe ham med at gøre det af med hans anden søn: han havde begået voldtægt i sin faders seng, havde myrdet sin egen broder og havde truet sin stedmoder på livet! Med al denne jammer og al denne klage havde han i sin sorg allerede opildnet ikke bare byrådet, men også folk i øvrigt, så alle råbte, man skulle springe retsprocedurens kedsommelige gang over, alle anklagerens beviser og forsvarrets snoede argumenter, og straffe dette samfundsudskud med offentlig stening.

Borgmestrene blev imidlertid selv bange for, at opstandelsen skulle udvikle sig fra den smule forargelse til en ødelæggelse af samfundets orden og system, og gav sig til dels at bønfalde byrådsmedlemmerne, dels at berolige folket: man skulle afholde en retssag efter skik og brug og først, når påstandene fra de to parter var undersøgt, gå videre til at fælde en dom på civiliseret måde; man måtte ikke som i barbarisk vildskab eller tyrannisk afmægtighed lade nogen dømme uden at blive hørt og give et så ildevarslende eksempel, mens der i øvrigt herskede velsignet fred. **

* Begravelser fandt sted hurtigt; og altid uden for byen. I kejsertiden var det normalt i finere kredse at bisætte folk i gravkapeller uden for byerne. På Apuleius' tid var man begyndt at bisætte folk uden at brænde dem først. Når faderen kommer med aske i håret, er det dog tydeligvis et motiv hentet i en tid, hvor man faktisk *brændte* de døde.

** Byerne i romerriget var selvadministrerende i meget vid udstrækning. De blev styret af borgmestre, de selv valgte, og de havde deres egne byråd, *curia*, hvis medlemmer hed *decuriones*. Her fungerer byrådet tydeligvis også som domstol. Normalt siger man, at sager, hvor strafammen var dødsstraf, skulle pådømmes af provinsens statholder; men det sker ikke her. Måske skulle kun personer af en vis højere status fremstilles for statholderen; måske skete det i praksis kun, når statholderen var til at få fat på – hvad han meget ofte ikke har været.

7. Dette fornuftige råd vandt tilslutning, og straks får den offentlige udråber besked på at melde, at byens fædre skal mødes i byrådssalen. De kommer straks og sætter sig på deres vante pladser, hvor deres værdighed giver dem ret til at sidde; atter råber betjenten og den første anklager træder ind. Så føres den anklagede endelig også ind under forsamlingens tilråb. I overensstemmelse med attisk ret og efter proceduren på Areopagos * instruerer betjenten sagens advokater om, at de hverken må holde lange fortaler eller appellere til følelserne.

Det har jeg hørt mange snakke med hinanden om skete sådan. Men hvilke ord anklageren brugte til at mærke den anklagede, hvilke beviser den anklagede rensede sig med, ja, i det hele taget talerne og meningsudvekslingerne kan jeg ikke vide noget om – jeg var der jo ikke, jeg stod ved min krybbe – og jeg kan heller ikke fortælle jer, hvad jeg ikke ved. Hvad jeg direkte har erfaret, skal jeg bringe videre i denne tekst.

Da de talende var færdige med deres argumenter, besluttede man at bestyrke sandheden og pålideligheden af anklagerne med sikre beviser og ikke træffe en så stor beslutning på baggrund af rene mistanker. Man mente, at navnlig den slave, der som den eneste skulle have viden om, at alt var sket som omtalt, absolut måtte fremstilles i retten.

Denne galgenfugl blev ikke i bare mindste måde skræmt ved at befinde sig foran den høje domstol eller ved synet af den tæt pakkede sal, eller sågar af sin belastede samvittighed; han begyndte at insistere på, at hævde, at dét var sandt, som han selv havde opdigtet: den unge mand havde, fornærmet over sin stedmoders hovne attitude, kaldt ham til sig; han havde givet ham mordet på hendes søn til opgave for at hævne sig over fornærmelsen; han havde lovet ham en vældig belønning for at tie stille; han havde truet ham på livet, da han sagde nej; han havde selv tilberedt giften og givet den til ham, så hans broder kunne få den; han havde til sidst selv egenhændigt rakt drengen bægeret, fordi han havde fået mistanke om, at slaven havde ladet være og holdt bægeret tilbage for at kunne underbygge sin anklage. Hele denne utrolige historie fremførte slynglen under rysten og bæven, så det så ud som sandheden selv – og sådan sluttede hans forklaring.

8. Ikke én af byrådets medlemmer var længere indstillet på at vise den unge mand nåde; alle erklærede, at beviserne på forbrydelsen var helt klare, og at han skulle dømmes til døden **. Alle dømte ens, samtlige havde noteret samstemmende domme, og nu skulle dommene efter gammel

* Romanen foregår i Thessalien; Apuleius synes at forestille sig, at man i byen har lagt sig efter atheniensisk retspleje. Areopagos-rådet i Athen fungerede mest som domstol i drabssager; det var en legendarisk streng domstol.

** På latin bruges udtrykket 'at sys ind i en sæk', *culleo insui*: dødsdomme over forbrydere, der havde myrdet nære slægtninge, bestod i Rom i, at den dømte blev tævet til blods og derefter syet ind i en sæk sammen med en abe, en slange og en hane, for så til sidst at blive kastet i floden.

skik kastes i en beholder af bronze; når først de var kastet derned, når det var sket med den anklagedes lykke, kunne intet længere ændres: magten over den dømtes liv blev lagt i bøddelens hænder.

Men da dækkede en af byrådet, en ældre læge, som var kendt for sin troværdighed og var usædvanlig indflydelsesrig, munden på beholderen med hånden, så ingen uden videre kunne lægge sin dom derned, og henvendte sig til forsamlingen:

“Jeg har den glæde, at I har vist mig tillid i al min tid, og jeg vil ikke tillade, at der begås et åbenlyst mord på en, der er anklaget med falske beskyldninger, eller at I, som sidder til doms her under ed, begår mened, narret af en slaves løgne. Jeg kan ikke selv udtale min dom mod bedre vidende, træde gudernes magt under fode og vise min samvittighed foragt. Lad mig derfor forklare jer, hvordan sagen hænger sammen.

9. Slynglen der kom for ikke længe siden til mig for at købe en hurtigtvirkende gift; han tilbød 100 guldstykker som betaling. Han sagde, han havde brug for den til en syg mand, som var lammet af en uhelbredelig sygdom og ønskede at unddrage sig sit livs pinsler. Men jeg kunne nok se, at slynglen vrøvlede, og at hans forklaring ikke hang sammen, og jeg var sikker på, at han havde planer om en forbrydelse. Alligevel gav jeg ham midlet, jeg gav ham det; men for at beskytte mig, hvis der senere fulgte en undersøgelse, tog jeg ikke straks imod den betaling, han tilbød mig, men sagde:

'Bare nu ikke en af de mønter, du giver, viser sig at være falsk eller uægte – læg dem i den her pose og sæt dit segl på, til mønterne kan blive erklæret ægte af penge-kontrolløren!'

Han lod sig overtale og satte seglet på pengene. Dem har jeg nu, så snart han viste sig i retten, ladet en af mine folk løbe hjem og hente. Se, jeg har dem her hos mig nu. Lad ham se posen og lad ham genkende sit eget segl. For – hvordan kan man anklage broderen for den gift, som *han* har købt?”

Tre guldmønter – fra venstre Trajan (98-117), Hadrian (117-138) og Marcus Aurelius (161-180), alle kejsere, der regerede i Apuleius' levetid.

10. Slynglen blev grebet af voldsom frygt og bæven; en ligagtig bleghed trådte i stedet for hans normale menneskefarve og koldsved lagde sig over hele kroppen. Han flyttede fødderne uroligt frem og tilbage, snart

kradsede han sig på det ene sted på hovedet, snart på et andet; han stammede med halvåben mund og sagde noget usammenhængende vrøvl, så ingen med rimelighed kunne tro ham fri for skyld. Men som han kom til sine sanser igen, nægtede han ufortrødent og blev ved med at anklage lægen for løgn. Da lægen ser, at hans troværdighed antastes – foruden den respekt, man skylder retten – kaster han sig med des større iver over argumenterne mod slynglen. Til sidst giver borgmestrene byens betjente ordre til at binde slavens hænder sammen, trække signetringen af jern af ham og sammenligne den med posens forsegling. Denne sammenligning bestyrkede den mistanke, man allerede havde. Efter græsk skik hentede man både hjul og træhest til at tortere ham med og tog dem i brug, men stærk i en sær form for overbevisning brød han ikke sammen for slag af nogen art eller for den sags skyld for tortur med ild.

11. Så sagde lægen:

“Jeg vil ikke, jeg vil ved Gud i himlen ikke finde mig i, at I straffer denne uskyldige mand mod al ret og rimelighed, eller at denne skurk holder vor domstol for nar og slipper for straf for sin skrækelige forbrydelse. Jeg vil give et uimodsigeligt bevis på sagens rette sammenhæng.

Da monsteret der var ude på at skaffe sig dræbergiften, tænkte jeg, det var imod mit kald at forårsage nogens død overhovedet – jeg har ikke lært, at lægekunsten blev opfundet for at ombringe, men for at hjælpe mennesker. Men hvis jeg nægtede at give ham noget, var jeg bange for, at det skulle vise sig uklogt at have afvist ham, at jeg således skulle vise ham en vej til forbrydelsen ad en omvej, og han skulle købe en dødelig blanding af en eller anden anden eller til sidst udføre den forbrydelse, han var i gang med, med et sværd eller et eller andet andet våben. Jeg gav ham derfor en gift, men et sovemiddel, alrune, som er berømt for sin påviselige sløvende virkning og et effektivt middel, når man vil fremkalde en dødlignende søvn.

Det er ikke mærkeligt, at denne forbryder, der har mistet alt håb, er vis på den højeste straf, som han er hjemfalden til efter gammel skik, let udholdt disse pinsler, som var de ingenting. Men hvis virkelig drengen tog den mikstur, jeg blandede med mine egne hænder, lever han og sover blot roligt; han vil straks vende tilbage til den lyse dag, hvis man forjager den tunge, sløve søvn. Hvis døden blev hans lod, da må I søge grunden dertil andetsteds!”

12. Den gamle læge sluttede sin tale således, og den fandt stor tilslutning. Man drog straks i største hast ud til graven, hvor drengens legeme lå bisat. Der var ingen fra byrådet, ingen af byens bedre borgerskab, ja ingen fra den almindelige befolkning, der ikke strømmede nysgerrigt til. Der har vi faderen, med egne hænder har han taget låget af kisten og tager sin søn i hænderne, mens han i god behold rejser sig fra dødens tærskel, så snart den dødbringende sløvhed var fjernet – han omfavner ham, knuger ham, ordløs, overvældet af glæde, og fører ham frem for folket. Og endnu viklet ind i ligklæderne føres drengen frem for retten. Endelig ligger den modbydelige slaves og den endnu værre kvindes ugerninger åbent afsløret, frem træder den nøgne sandhed! Stedmoderen idømmes evigt eksil, slaven sømmes til en tværligger og i bred enighed overlades guldmønterne til lægen som betaling for den søvn, der havde været til så stor gavn.

Det berømte, eventyrlige, der var sket den gamle fader, fik således en ende, der var det guddommelige forsyn værdig. En liden stund, nej det mindste øjeblik efter, at han stod i fare for at blive barnløs, blev han brat fader til to unge mænd.